

УДК 342.51:94(477.41)

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ВЕЛИКИМ КНЯЗЕМ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Богдан Гутів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

e-mail: bohdan.gutiv@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8535-3590

Присвячено розкриттю правових та організаційних механізмів реалізації виконавчої влади Великим князем у Київській Русі в X–XII ст. На відміну від сучасних доктрин поділу влади, в давньоруському політичному ладі виконавча, законодавча і судова функції були інтегровані в особі князя, але фактично втілювалися через розгалужену систему управлінських інститутів. Проаналізовано інструменти практичного управління (десятькова система, наділення повноваженнями двірцево-вотчинних урядників та намісників, полюддя, данинно-фіскальні практики, організація оборони і «наряд землі»), а також їхню еволюцію від «воєнної демократії» до інституціоналізованої княжої адміністрації.

Зазначено, що князь виступав центральним інститутом виконавчої влади не лише номінально, а й організаційно: персонально формував кадрову вертикаль, здійснював військово-адміністративне керівництво через тисяцьких і соцьких, перерозподіляв владні компетенції між двірцевими чинами (дворецький, печатник, стольник, конюший та ін.), делегував управлінські та судові прерогативи намісникам і волостелям. Заразом ранні механізми збирання ресурсів та управління ними (полюддя як інструмент мобілізації данини та водночас інспекційного контролю) згодом набувають більш передбачуваного, офіційного характеру.

Показано, що військова, фіскальна та зовнішньополітична компоненти були не зовнішніми проявами виконавчої влади, а її органічною частиною. Організація прикордонної оборони, будівництво фортець і «засік», переселення дружинно-общинних контингентів у стратегічні «гради», експедиційні походи та каральні акції виконували не лише оборонну, а й дисциплінарно-адміністративну функцію консолідації усієї влади. Роль глави держави як «нарядника землі» виявляється у його здатності мобілізувати людські і матеріальні ресурси, координувати воевод та дружинні корпорації.

Простежується перехід від десятькової організації до двірцево-вотчинної моделі управління, коли персонал княжого двору (як носії довіри та близькості до правителя) стає кадровою базою виконання публічних функцій; відображено механізм «зрощення» приватно-господарських і публічно-правових ролей урядників та виявлено, як це забезпечувало оперативність управління і керованість величезною територією Київської держави.

Ключові слова: Великий князь, Київська Русь, виконавча влада, десятькова система, двірцево-вотчинна система, полюддя, данина, глава держави.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.019>

Постановка проблеми. Дослідження і узагальнення особливостей організації побудови та функціонування вищих органів державної влади в різні історичні періоди розвитку української державності має важливе значення для успішного будівництва сучасної високорозвиненої, незалежної, демократичної України [1, с. 46]. Еволюція адміністративного апарату на українських землях здавна викликала

інтерес в історико-правовій науки. Зокрема, феномен виконавчої влади в Київській Русі становить вагомий роль у розумінні генези державності на українських землях. На відміну від сучасних уявлень про розподіл влади, у X–XII ст. виконавчі, законодавчі і судові функції концентрувалися у руках князя, але реалізовувалися через складну систему адміністративних органів. Виконавча влада князя Київської Русі була основним елементом у політико-адміністративній системі держави. Князь виступав не лише символом державної єдності, а й фактичним організатором усіх сфер управління – від збору податків та призначення посадових осіб до здійснення судочинства та військової оборони. Саме ця сторона його повноважень – практичне здійснення управління – дозволяє розглядати князя як центральний інститут виконавчої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації виконавчої влади князя у Київській Русі привертала увагу істориків держави і права (І. Бойка, О. Бандурки, М. Бурдіна, А. Шевченка, Ю. Мателешка, О. Гавриленка, В. Рички). Дослідники відзначають поступову еволюцію від воєнно-демократичних форм управління до інституціоналізованої княжої адміністрації, персональну роль володаря у формуванні кадрової вертикалі, делегуванні владних функцій і контролі за їх виконанням. У працях О. Головка, В. Гончаренка, І. Бойка висвітлено зовнішньополітичний вимір князівської влади. Класичні узагальнення М. Грушевського, О. та П. Толочків, Б. Грекова, а також наративні джерела, зокрема «Повість минулих літ», заклали джерельну основу для сучасних реконструкцій. Водночас у сучасній історико-правовій науці бракує цілісного розгляду правових і організаційних механізмів виконавчої влади князя як системи практичного управління державою.

Метою статті є системний опис правових та організаційних механізмів реалізації виконавчої влади Великого князя Київської Русі.

Виклад основного матеріалу. Формування відносно єдиної Київської держави було складним і тривалим процесом, закономірним наслідком внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку східних слов'ян. Об'єднанню сприяли такі фактори, як: спільність території, схожість мови, традицій, суспільного, військового устрою, спорідненість матеріальної, духовної культури та релігії, активний розвиток економічних зв'язків між племенами, а також їхнє прагнення згуртувати сили в боротьбі зі спільними зовнішніми ворогами [2, с. 69]. Ядро державного об'єднання східнослов'янських племен становили поляни. Його політичним центром став Київ. Саме тут схрещувалися важливі торговельні артерії, що з'єднували держави Середньої Європи зі Сходом і північні країни з Чорним морем [3, с. 4].

Утворення Київської Русі як держави відбулося у 882 р., коли новгородський князь Олег об'єднав Новгородське, Смоленське і Київське князівства. Він переніс столицю до Києва і проголосив себе Великим князем. З кінця IX і до другої половини XI ст. Київська Русь перетворилася в одну з найбільших і наймогутніших держав середньовічної Європи [4, с. 108].

Зародження державності і необхідність реалізації політичної влади та функцій держави зумовили виникнення державної служби. Звичайно, природа державного ладу, зокрема Київської Русі, визначала зміст діяльності державних органів та осіб, які виконували функції держави через систему цих органів [4, с. 108].

Найвища влада в Київській Русі була зосереджена в руках у князя. Князівська влада в Київській Русі була зв'язувальним елементом, який тримав у цілісності (в окремі періоди її ступінь був різним) велику та «різношерсту» територію держави

(або ж тих одиниць, на які в подальшому ця відносно єдина держава почала дробитися) [5, с. 247].

Навколо князівської влади і відбувалося об'єднання різних територіальних та владно-управлінських структур держави. Починаючи від часів становлення Київської Русі, статус київського князя поступово зростав і серед простого люду, і серед вищих верств населення (від глави роду – до глави держави). Очевидно, найбільше піднесення його авторитету як самодержця («єдиновластця») відбувалося до 1054 р. Після 1054 р. простежується поступове урівнювання київського правителя з князями інших великих міст. Велике значення у цьому, як і в багатьох інших важливих питаннях, відігравав родовий фактор: від того, хто сидів у Києві, «батько» чи «брат», у великій мірі залежала його доля як політичного центру Руської держави. Князівська влада знайшла своє й ідеологічне обґрунтування, що відобразилося у двох церковно-політичних концепціях: 1) князь – ставленик Бога; 2) князь – глава землі (держави). Основними політико-адміністративними функціями князя були: 1) посадження синів або мужів на місця, а також призначення інших посадовців; 2) збір данини (безпосередньо або через адміністрацію); 3) законодавство та суд, зокрема і на місцях, стягнення різних судових поборів; 4) опосередковане церковне управління, яке виражалось у впливі на місцеві єпископії через митрополита (або ж безпосередньо) [6, с. 13].

На початковому етапі в Київській Русі існувало два типи органів управління: влада князя і влада, яку обирала община. Можна стверджувати, що тому періоду притаманний певний різновид «воєнної демократії», у якій динамічно співіснували такі органи, як народні збори (Віче), рада старійшин (боярська рада) і князь [6, с. 17]. Кожна з цих інституцій була виявом, відповідно, демократичної, аристократичної та монархічної тенденцій у політичному устрої Києва [7, с. 214]. Цей дуалізм дещо обмежував князя, але водночас забезпечував контрольованість та стабільність системи.

Зверхність князівської влади виправдовувалася, на думку М. Грушевського, певними ідеалізованими мотивами, зокрема й тим, що князь виконував роль першого слуги землі чи громади, а не власника цієї землі. Він зосереджував у своїх руках усю законодавчу і виконавчу (адміністративну) владу, призначав урядників. «Про громаду ми не знаємо нічого, аби вона іменувала адміністраційних або яких інших урядників, або їх скидала», окрім того, звичайно, що в дрібних сільських громадах мусили бути виборні «старці» чи «старости» [7, с. 214].

Віче, своєю чергою, могло інколи укладати з князем «ряд», де зазначалося, на яких умовах він повинен правити. Але ці угоди стосувалися вирішення лише найзагальніших питань, ні в чому, зрештою, не обмежуючи княжих прав у політичній та адміністративній управі [7, с. 214–215]. Отож адміністративна вертикаль повністю залежала від волі князя, що надавало йому неабияку політичну силу.

Специфіка давньоруського феодалізму полягала в державній належності земельних володінь, які роздавалися Великим князем київським чи володарем окремої землі, але не просто як приватним магнатом, а як носієм державних символів. Притому права володаря залежали від володіння відповідним князівським столом [8, с. 18].

Спершу князь уособлював усю владу в державі, зокрема найвищий рівень адміністративного управління. Він призначав усіх чиновників та посадників [5, с. 248], що свідчить про відсутність чітко сформованого апарату державної адміністрації: князь особисто контролював кадрову політику і розподіляв повноваження між своїми намісниками.

Як засвідчує дослідження В. Рички, в процесі розвитку політичної організації Київської Русі поступово відбувалося звуження сфери влади князя. Якщо в ранніх формах державності князь поєднував у своїх руках військові, судові та розпорядчі функції, то згодом у його руках зосередилася лише виконавча влада, а посадництво стало вищим республіканським органом контролю за князівською діяльністю. Утвердження того чи іншого князя, що запрошувався на князівський стіл, супроводжувалося «рядом» (тобто договором) з ним і хрестоцілуванням [9]. Це означало, що князь реалізовував рішення, ухвалені на рівні громади, Віча чи інших колегіальних органів. Отож його роль ставала інструментальною – князь виступав головним виконавцем, а не законодавцем.

Спочатку сформувалася і діяла десяткова система органів державної влади. Суть її полягала в тому, що на завойованих або приєднаних територіях Великий князь київський залишав військові гарнізони, очолювані тисяцькими, але згодом тисяча втратила своє реальне математичне наповнення та стала територіальним поняттям – округом, який очолював тисяцький. Він був керівником військових сил округу, здійснював поліційну, судову та фінансову владу. Тисячі поділялися на сотні на чолі з соцькими, що також виконували фінансові, адміністративні та судові функції [5].

На зміну десятковій системі прийшла двірцево-вотчинна. В ті часи було невластивим принципове розмежування між органами державного управління та органами управління приватними справами князя. Тому той, хто входив до складу княжого двору, вважався придатним і для здійснення публічних функцій. Призначені на публічні посади чиновники двору отримували ті найменування, які належали їм у приватному господарстві князя [4, с. 108]. І господарський двір князя був судово-урядовим місцем, і органи управління князівським господарством були суддями й адміністраторами [4, с. 108]. Кожен, хто входив до князівського двору і видав певною ділянкою господарства, міг за дорученням князя виконувати ще й державницькі повноваження [10, с. 5]. До складу князівського двору входили: дворецький, печатник, конюший, стольник, чашник та інші, які, відтак, стали виконувати доручення князя, що мали загальнодержавне значення і не належали до їхніх безпосередніх обов'язків при дворі. Так, як посадова особа дворецький керував двором князя і виконував важливі державні доручення; печатник очолював канцелярію; в обов'язки стольника входило постачання князівського двору продовольством; тун конюший відповідав за княжу стайню [12, с. 96]. Тобто виконавча влада князя була не лише особистою, а й **делегованою**. Князь міг сам розглядати справи або доручати це своїм представникам, які здійснювали господарське представництво князя [13]. Завдяки цьому виконавча влада князя отримала розгалужену структуру, що охоплювала й управління при дворі, й контроль на місцях через інститут представників центральної влади – намісників і волостелів. Вони забезпечували дотримання князівської політики на периферії та виконували судові й адміністративні функції, в такий спосіб уособлюючи князівську владу перед місцевим населенням. Селами управляли старости, яких обирали їх жителі. Всі ці посадові особи одержували за свою службу з населення «корм» у вигляді різних поборів [11, с. 82].

Стосовно ж самого Великого князя, то у IX–X ст. до його основних адміністративних функцій належали організація і особисте керівництво всіма військовими походами; захист підконтрольних земель і оборона кордонів держави; стягнення данини з підкорених племен на підконтрольних землях; ведення зовнішньої і внутрішньої політики; будівництво (та ремонт) міст, укріплень, сполучень на підконтрольних територіях [1, с. 48]. Так, Б. Греков зазначає: «Князь повинен був

князювати і владарювати..., він думав про устрій земський, про раті, про статут земський; вождь на війні, він був суддею в мирний час; він карав злочинців; його двір – місце суду, його слуги – виконавці судових вироків; всякий новий статут виходив від нього..., князь збирав данину, розпоряджався нею» [14, с. 280].

Важливим елементом виконавчої влади була організація військової сили. Князь «ставав на чолі війська, зібраного від залежних від нього племен і народів. Це називалося бути «нарядником землі» [14, с. 280]. Як верховний організатор війська він координував воєвод, розподіляв відповідальність і визначав порядок служби. На думку В. Рички, військова влада Великого князя постає як ключовий елемент централізованого державного управління, що забезпечував не лише оборону, а й етнополітичну інтеграцію Русі. Особливо показовим є опис діяльності князів Володимира Святославича та Ярослава Мудрого. Так, Володимир, як відзначає В. Ричка, здійснював масштабну військово-оборонну політику, створюючи систему прикордонних фортець уздовж Десни, Остра, Трубежа, Сули і Стугни. Для цього він «нарубав мужів» із різних племен – словен, кривичів, чуді, в'ятичів – і розселив їх у прикордонних градах. Цей факт відображає, що князь водночас здійснював мобілізацію, переселення й укріплення території. Своєю чергою, дії Ярослава Мудрого в Суздальській землі – коли він особисто очолив каральний загін і приборкав місцеве повстання – демонструють внутрішній аспект військової влади князя, спрямований на підтримання політичної стабільності. Військова функція у цьому сенсі виступала не лише оборонною, а й карально-виконавчою силою державної влади [15, с. 14].

Щодо захисту підконтрольних територій, то тут насамперед слід згадати Володимира Мономаха. М. Ю. Брайчевський зазначав: «Він усю свою діяльність спрямував на те, аби зібрати Русь воедино, зміцнити її здатність давати відсіч зовнішній небезпеці. Він виступив ініціатором низки видатних походів проти половців... Але ще більше Володимир Мономах був заклопотаний внутрішнім становищем країни і постійно шукав засобів його нормалізації. Він був головним учасником князівських з'їздів, що скликалися з метою подолання внутрішніх непорозумінь; незмінно виступав рішучим противником збройного методу їх розв'язання, хоча сам ніколи не зволікав, коли виникала необхідність виступити із зброєю проти порушників спокою на Русі» [16, с. 5].

На початку утворення держави одним із найважливіших стрижневих факторів політичного розвитку Русі були збирання і розподіл данини [17, с. 23]. Так, у «Повісті минулих літ» зазначається: «І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати городам руським». ... Сей же Олег почав города ставити і встановив данину словенам, і кривичам, і мерям. І встановив він варягам данину давати від Новгорода – триста гривень на рік» [18]. Притому князь збирав данину або сам особисто з дружиною, або одержував її від підкорених племен шляхом надання їй самими підвладними племенами («возить повозьї») [14, с. 280]. М. Грушевський стверджував, що одним із головних механізмів реалізації виконавчої влади було **полюддя** – об'їзд князем або його боярами підвладних земель для збору данини. О. Толочко і П. Толочко вказують, що полюддя київських князів у середині X ст. було доволі розвиненим інститутом і охоплювало величезні території – від племінних союзів до союзників росів [19, с. 67]. Водночас бояри та дружинники князя часто не перебували постійно в цих землях, а лише «виходили періодично на полюде». М. Грушевський підкреслював, що така система забезпечувала Києву регулярний приплив ресурсів, необхідних для утримання дружини та управління державою [20, с. 425]. О. Гавриленко вважає, що до князювання Ольги управління

землями, що підпадали під владу Київського князя, зводилося майже виключно до стягнення данини. Процедура збирання данини (полюддя) описано в трактаті візантійського імператора Костянтина Багрянородного «Про народи», який датується серединою X ст. За його оповіддю, на початку листопада, коли замерзали ріки, князь із дружиною виїжджав із Києва та прямував у землі деревлян, дреговичів, кривичів та інших слов'ян, що сплачували йому данину. Поїздка на полюддя продовжувалася до весни. Процес збору данини часто супроводжувався насильницькими діями з боку дружинників. Слов'янська людність іноді чинила опір, оскільки вважала розміри данини завищеними, ба більше, що обсяг полюддя наперед не визначався і встановлювався за бажанням князя та дружинної верхівки. У зв'язку з цим варто пригадати відомий похід князя Ігоря у деревлянські землі та його сумний фінал під Іскоростенем [3, с. 34].

Князі прагнули підтримувати нормальні відносини з Візантією, країнами Близького Сходу та кочовими племенами. Це свідчить, що виконавча влада виходила далеко за межі внутрішнього адміністрування і включала активну дипломатичну діяльність. Князь був головним представником держави на міжнародній арені [21, с. 15]. О. Головка підкреслює, що вже у IX–X ст. на Русі відбувалася інституціоналізація зовнішньої політики. Зародки дипломатичної служби пов'язуються з діяльністю князя як верховного представника держави в міжнародних зносинах. Учений зазначає, що в першому юридичному зводі нормативних актів «Руському законі», створеному на початку X ст., було відображено не лише норми внутрішнього життя, а й певний досвід міжнародних відносин Русі [17, с. 16–17]. Згодом зовнішня політика стає монополією князя. До прикладу, Ярослав Мудрий власноруч визначав напрями міжнародної політики, втручався у справи сусідніх держав, укладав союзи та забезпечував баланс сил на користь Русі. Його правління позначилося припиненням внутрішніх міжусобиць і перенесенням військових дій за межі країни, що дозволяло спрямовувати ресурси на зміцнення державного авторитету назовні [22, с. 4].

Висновки. Особливість виконавчої влади в Київській Русі полягала у поєднанні традиційних форм самоврядування (Віча, рад старійшин (бояр), земських органів) з князівськими розпорядчо-адміністративними функціями. На ранньому етапі князь виступав передусім воєначальником і організатором військових походів, розпорядником данини та посередником у міжплемінних відносинах. Проте вже з часів князювання Ольги та Володимира Великого виконавча влада Великого київського князя дедалі більше інституціоналізується: формується система управління через намісників і посадників, налагоджується фінансово-податкова організація.

Список використаних джерел

1. Карпічков В. О., Савіцька В. В. Еволюція інституту князівської влади в Давньоруській державі (IX–XII ст.). *Юридичний вісник*. 2020. Вип. 3. С. 46–59.
2. Історія держави і права України : підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін.; за ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 616 с.
3. Гавриленко О. А., Колесніков С. Д., Логвиненко І. А. Київська Русь : політико-правовий нарис. Харків : ХНУВС, 1999. 70 с.
4. Шевченко А. В. Формування системи державного управління у Київській Русі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 107–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_3_20.

5. Мателешко Ю. П. Місце князівської влади у політико-адміністративній системі Київської Русі: історіографія питання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 26. С. 247–251.
6. Мателешко Ю. П. Політико-адміністративний устрій Київської Русі IX – початку XII століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород, 2008. 20 с.
7. Гудов В. В. Витоки інститутів громадянського суспільства в Давній Русі-Україні. *Наукові праці МАУП*. 2009. Вип. 3 (22). С. 213–216.
8. Моця О. П. Київська Русь: держава, культура, народність. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. Київ : НаУКМА, 2004. Т. 27. С. 17–21.
9. Ричка В. М. Вся королівська рать (Влада Київської Русі). Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. 180 с.
10. Гончаренко В. Державний лад Київської Русі за часів Ярослава Мудрого. *Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого) : матеріали круглого столу (Харків, 24 вересня 2019 р.)* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. С. 4–6.
11. Бойко І. Місце і роль Києво-Руської держави в багатовіковій історії українського державотворення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 68. С. 74–87. DOI: <https://doi.org/10.30970/vla.2019.68.074>.
12. Макарова З. Історія становлення інституту глави уряду в Руській державі. *Вісник юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 87. С. 93–97.
13. Кравчук В. Історико-правові аспекти основ правового статусу суддів у період Київської Русі, Галицько-Волинської та Литовсько-Руської держави (IX ст. – середина XVI ст.). *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1 (7). С. 36–41.
14. Греков Б. Д. Київська Русь. Київ : Радянська школа, 1951. 497 с.
15. Ричка В. М. Київська Русь: проблема етнокультурного розвитку. Київ : Інститут історії України НАН України, 1994. 72 с.
16. Колибенко О. В., Колибенко В. Володимир Всеволодович Мономах: великий князь київський чи «великий князь переяславський»? *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей*. Переяслав–Хмельницький, 2012. Вип. 28. С. 5–19.
17. Головко О. Б. Русь у міжнародному житті Європи IX–X ст. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1994. 29 с.
18. Повість минулих літ / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
19. Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 352 с.
20. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Львів, 1905. 648 с.
21. Ющенко П. А. Інститут влади князя на Русі в IX–XI ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 15–18.
22. Ярослав Мудрий та його доба: тисячолітній досвід українського державотворення / О. С. Александрова та ін.; редкол. : В. О. Огнев'юк [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 282 с.

References

1. Karpichkov, V. O. & Savitska, V. V. (2020). Evoliutsiia instytutu kniazivskoi vlady v Davnoruskii derzhavi (IX–XII st.). *Yurydychnyi visnyk*, (3), 46–59.
2. Bandurka, O. M. (red.). (2018). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk dlia kursantiv ta studentiv vyshchyykh navch. zakl.* Kharkiv : Maidan.
3. Havrylenko, O. A., Kolesnikov, S. D. & Lohvynenko, I. A. (1999). *Kyivska Rus': polityko-pravovyi narys*. Kharkiv : KhNUVS.

4. Shevchenko, A. V. (2016). Formuvannia systemy derzhavnogo upravlinnia u Kyivskii Rusi. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (3), 107–113. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_3_20.
5. Mateleshko, Yu. P. (2011). Mistse kniazivskoi vlady u polityko-administrativnii systemi Kyivskoi Rusi: istoriohrafiiia pytannia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istoriiia*, (26), 247–251.
6. Mateleshko, Yu. P. (2008). *Polityko-administrativnyi ustroi Kyivskoi Rusi IX – pochatku XII stolittia (avtoref. dys. kand. ist. nauk)*. Uzhhorod, Ukraina.
7. Hudov, V. V. (2009). Vytoky instytutiv hromadianskoho suspilstva v Davnii Rusi-Ukraini. *Naukovi pratsi MAUP*, (3(22)), 213–216.
8. Motsia, O. P. (2004). Kyivska Rus: derzhava, kultura, narodnist. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky*, (27), 17–21.
9. Rychka, V. M. (2009). *Vsia korolivska rat (Vlada Kyivskoi Rusi)*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
10. Honcharenko, V. (2019). Derzhavnyi lad Kyivskoi Rusi za chasiv Yaroslava Mudroho. *Derzhavotvorchy protsesy v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh: istorychnyi aspekt (do 1000-richchia z pochatku pravlinnia Yaroslava Mudroho) : materialy kruhloho stolu (24 veresnia)*, Kharkiv, Ukraina : Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 4–6.
11. Boiko, I. (2019). Mistse i rol Kyievo-Ruskoï derzhavy v bahatovikovii istorii ukrainskoho derzhavotvorennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna*, (68), 74–87. Retrieved from <https://doi.org/10.30970/vla.2019.68.074>.
12. Makarova, Z. (2011). Istoriiia stanovlennia instytutu hlavy uriadu v Ruskii derzhavi. *Visnyk yurydychnoho fakultetu Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, (87), 93–97.
13. Kravchuk, V. (2016). Istoryko-pravovi aspekty osnov pravovoho statusu suddiv u period Kyivskoi Rusi, Halysko-Volynskoi ta Lytovsko-Ruskoï derzhavy (IX st. – seredyna XVI st.). *Istoryko-pravovi chasopysy*, (1(7)), 36–41.
14. Hrekov, B. D. (1951). *Kyivska Rus*. Kyiv : Radianska shkola.
15. Rychka, V. M. (1994). *Kyivska Rus: problema etnokulturnoho rozvytku*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
16. Kolybenko, O. V. & Kolybenko, O. V. (2012). Volodymyr Vsevolodovych Monomakh: velykyi kniaz kyivskyi chy «velykyi kniaz pereiaslavskyi»? *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei*, (28), 5–19.
17. Holovko, O. B. (1994). *Rus u mizhnarodnomu zhytti Yevropy IX–X st.* Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
18. *Povist mynulykh lit* (1989). (L. Ye. Makhnovets, per. z davnorus.). Kyiv : Dnipro.
19. Tolochko, O. P. & Tolochko, P. P. (1998). *Kyivska Rus*. Kyiv : Vydavnychi dim «Alternatyvy».
20. Hrushevskiy, M. S. (1905). *Istoriiia Ukrainy-Rusy*. (T. 1). Lviv.
21. Iushchenko, P. A. (2016). Instytut vlady kniazia na Rusi v IX–XI st. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, (46), 15–18.
22. Ohneviuk, V. O. (red.). (2019). *Iaroslav Mudryi ta yoho doba: tysiacholnii dosvid ukrainskoho derzhavotvorennia*. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka.

LEGAL AND ORGANIZATIONAL MECHANISMS OF THE EXECUTIVE POWER OF THE GRAND PRINCE IN KYIVAN RUS'

Bohdan Hutiv

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: bohdan.gutiv@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8535-3590*

The article is devoted to revealing the legal and organizational mechanisms of the Grand Prince's exercise of executive power in Kyivan Rus' in the 10th-12th centuries. Unlike modern doctrines of separation of powers, in the ancient Rus' political system, the executive, legislative, and judicial functions were integrated in the person of the prince, but were actually implemented through a ramified system of management institutions. The article analyzes the instruments of practical governance (the tithe system, the empowerment of palace and patrimonial officials and governors, poll tax, tribute and fiscal practices, the organization of defense and "land arrangements"), as well as their evolution from "military democracy" to institutionalized princely administration.

The author notes that the prince was the central institution of executive power not only nominally, but also organizationally: he personally formed the personnel hierarchy, exercised military and administrative leadership through the tysyachsky and sotsky, redistributed powers among the palace officials (butler, seal keeper, cupbearer, equerry, etc.), delegated administrative and judicial prerogatives to governors and volosts. Simultaneously, early mechanisms for collecting resources and managing them (the poll tax as a tool for mobilizing tribute and, at the same time, for inspection control) eventually took on a more predictable, official character.

It is shown that military, fiscal, and foreign policy components were not external manifestations of executive power, but rather an integral part of it. The organization of border defense, the construction of fortresses and "zasik" (fortified settlements), the resettlement of druzhina and community contingents to strategic "grady" (fortified settlements), expeditions, and punitive actions performed not only a defensive function, but also a disciplinary and administrative function of consolidating all power. The role of the head of state as the "guardian of the land" is manifested in his ability to mobilize human and material resources, coordinate voivodes and druzhina corporations.

The article traces the transition from a decimal organization to a palace-patrimonial model of governance, when the staff of the princely court (as bearers of trust and closeness to the ruler) became the personnel base for performance of public functions, it reflects the mechanism of "fusion" of the private economic and public legal roles of government officials and reveals how this ensured the efficiency of management and control over the vast territory of the Kyivan state.

Keywords: Grand Prince; Kyivan Rus'; executive power; tithe system; palace-estate system; poll tax; tribute; head of state.

*Стаття: надійшла до редакції 21.09.2025
прийнята до друку 21.10.2025*